

**GANANDER
CHRISTFRID**

MYTHOLOGIA
FENNICA

Christfrid Ganander
Mythologia Fennica

*http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=24860435
Mythologia Fennica:*

Содержание

Конец ознакомительного фрагмента.

49

Christfrid Ganander

Mythologia Fennica

Kongl. Åbo Academie,
Högädle och vidtberömde,
Herr Mag. HENRIC GABRIEL
PORTHAN,
Höggunstige Gynnare!

Med hvad berömvärd nit, beledsagad af de vidsträktaste insigter, Herr Professoren sökt upplysa vår Finska historie, updaga landets ålderdoms minnings-märken, granska, upodla, tilöka och fullkomna Finska Språket, samt stadga dess poësie, därom vitna Herr Professorens utkomna arbeten, som icke allenast äro kända och högaktada inom eget land, utan ock med bästa loford emottagne och granskade af de lärde i Göttingen, London och Pettersburg, samt flerestädes; hvarigenom Hr. Professoren altså hedrat sig sjelf, sin fosterbygd och sina landsmän, samt förskaffat vårt Finska Språk all aktning.

Utom dess har Hr. Professoren satt sine Landsmän i en berömlig medtäflan, at upodla och lära bättre känna sit Landsspråk, som härtills blifvit föga agtadt.

Herr Professorens outtrötteliga Bref-växlingar och täta resor, hafva alla syftat därhän, at befrämja et så lofligt andamål.

Jag, får min del, har förmon, at härmedelst offentligen tacka Herr Professoren för, nu snart i 21 års tid, gunstigt, så munteligen

som skrifteligen meddelte underrättelser och upmuntringar, at fortfara til Finska Litteraturens förmon.

Denna Finska Mythologie, som til större delen är samlad af Hr. Professorens egna skrifter, både trykta och i handskrift varande, mig gunstigt meddelte, gamla Finska Runor, tilägnas vördsammast hel och hållen Hr. Professoren, såsom et vedermåle, huru jag använt Finska Vitterheten til fördel, de undervisningar jag haft äran, at handfå af Hr. Professoren.

Tillika utbeder mig ödmjukast, at detta må få blifva til evärdelig åminnelse af den agtning, hvarmed har förmon at framhärda Högädle och Vidtberömde Herr Professorens

allerödmjukaste

tjenare

Christfrid

Ganander.

Frantzila i Siikajoki Socken och Uhleåborgs Län d. 28 Apr. 1785.

Företal.

Finska Mythologien är, så vål som alla andra folkslags, inveklad i många mörka sagor och berättelser om Landets fordna Gudar och Gudinnor, med tillämpningar eller allusioner til naturliga händelser och borgerliga förrättningar, som behöfva sin utläggning och förklaring, hvilken bäst vinnes af *Finska*, så kallade, gamla *troll-Runor*; då de jämföras med hvarandra, och til hjelp tages andra Nationers Mythologie.¹

¹ Profess. Henr. G. Porthans Disp. de poësi Fennica P. V: ta p. 94. – Adde, quod

Våra Finska Runor likna mycket i det Mythologiska eller Fabelagtiga

Ovidii Metamorphoses; som ses i synnerhet under namnen *Luonnottaret, Louheatar, Joukawainen* o.s.v.

Våre Finnar voro dock ej ensamma de, som nyttjat detta sätt, at föreställa höga sanningar, om Gud, verlden, dess skapelse, naturens ändringar och verkningar, tingens uphof, själens odödlighet, et tilstånd efter döden i et glädje- eller plågo-rum m.m. under förtäpta ord och i liknelsetal, som, för deras sinlighet, bättre kunde fattas och, i brist af skrifkonst, i väl sammanhängande Runor, i minnet bibehållas, alt ifrån hedentimma til närvarande tid; utan nästan alla Slägter på jorden hafva älskat dessa sinnebilder och mythiska sagor. – Alla hedningar hade en otalig mängd af Gudomligheter.

Nästan alla ting i naturen, dalar, berg, trån, vatn, luft hade sin egen vålne, eller, om man skall så säga, Gud.

De *Ægyptier*, den äldste och lärdaste nation, tilbädo *Osiris, Isis*, och en ousägelig hop af apor och andra djur.

Phænicierne, de störste handlande i gamla verlden, ärade *Baal, Baalsemen*.

Chaldaerne, Bel, Mylitta.

Perserne, Mithra, Solen och de 4 Elementerna, såsom

in plurimis (sc. Runis Magicis) Mythica illa rerum incunabula, quae narrant, studio plerumque indicantur obscurius; ac Mythologia praeterea prisae Fennicae ratio hodie fere ignoratur, unde munia & attributa Idolorum Veterum, quorum saepe mentio injicitur, aegerrime explicantur; ut allusiones taceam ad instituta & mores Majorum jam antiquatos.

Gudomligheter:

Så trodde ock de *Araber* och *Indianer*; och et tallöst antal af *Gudar*, af större och mindre rang, hade de *visaste folkslag* i ålderdomen, de *Græker* och *Romare*.

Dock tillade de sine *Gudar* och *Gudinnor* de största och gemenaste laster; såsom, ägtenskaps-brott, afvund, hämd, ondska och grufsamhet, som voro deras vanliga dater, hvilket *Homer*, *Aristophanes* och *Æschines* ådagalägga. Til exempel kan *Jupiters* och *Junos* äfventyr vara nog tilräckeligt bevis.

Ehuru de äldste *Scribenter*, *Herodotus*, *Plato* och *Aristoteles*, antaga den äldre tidens berättelser för helt sanfärdiga och i egentelig mening, och hafva så trodt dem, som de berättas; så hafva dock sednare tiderne ansedt dem för *kloka fabler af Allegorisk betydelse*, och de vise hafva gjort dem til *Physiska* eller *Moraliska vehiclar*, och formerat deraf *Philosophiska sanningar*, klädde i *sinnebilder* och *Mythologiska Sannsagor*. *Zeno*, den *Stoiska Sectens* stiftare, var, som det synes, den förste, som utvecklade sanningen ifrån dess lindor. *Cicer. N. D. I: 14. II: 24.* – Närmast bidrogo därtill de *Platoniker*, efter *Christi börd* i det 3: dje och 4:de århundrade, hvilka, til at afhjelpa den insmygande hedendomen, förvandlade desse fabler i *Allegoriska hölsor*, som gömde de högsta sanningar.²

Jag kan icke undgå, at här anföra något af det *Hr. Abboten* och *vice Presid. m.m. J. Fr. v. Jerusalem* i sina *Betraktelser öfver*

² Se Prof. Meiners hist. Doctr. de vero Deo, p. 162. sq. Jämför Gottfried Less Geschichte von Religion, tr. 1784 i Göttingen i 8:o. I. Theil pag. 90.

Religionens Förnämsta Sanningar, angående denna sak, skrifer: 2. Del. sid. 15. Hvarföre skulle Stjernorna allena vara upfylde af Gudomlighet? Någre människjor hafva framför andre så utmärkt höga egenskaper, at de omöjeligen kunna härstamma af naturliga människjor; deras ande måste vara af högre art, och de således vara en högre Guda afföda. Efter döden återtaga de sit rum ibland Gudarne; dock behålla de alltid utmärkt böjelse för deras förra fädernesland och äro dess Skyds-Gudar t.ex. *S. Niclas* i Ryssland, *Wäinämöinen*, *Ilmarinen* i Finland.

Luft, haf, floder och vädret äro i den grofva människans ögon, som icke känner naturens lagar och dessas gemensamma ändamål, så många särskilde magter, som til deras verkningar icke bero af hvarandra; hvarföre skola ock icke de vara fulle af en lika osynlig kraft? – Åter igen nye Gudar – Deras storhet är väl sins emellan åtskild, men de äro sjelfrådande i deras Herradömen, och måste altså blifva ombedne af Gudar och människor om deras välvilja. *Juno* nödgas gifva *Æolus* goda ord, när hon vil hafva storm på hafvet, och lofva honom til tacksamhet en af sina skönaste Nymphor; *Neptunus* åter finner ganska illa, at Väder-Guden dristar besatta sig med hans element; och således blifver aldrig någon ande på dikter om Gudar och Gudinnor.

Uti Naturen och i hennes eget lefverne, vederfares den enfaldiga människjan både ljuft och ledt, både goda och förskräckande händelser, hvilkas närmaste orsak hon icke inser; alt detta kan icke komma af annat, än af *sådane* osynlige och verksamme väsenden. Så mycket *flere* blifva Gudarne; alltid

nye *under-gudar*, goda och illa görande *spöken*, *vålnader* och *féer*. *Trettio tusend* voro de redan vid Hesiodi tid. Och alle desse *Gudar*, så många de äro, större och mindre, blifva alltid människorna like: kunna altså icke dyrkas utan på människjo sätt och bibehållas i deras goda vilja, eller försonas; äro de icke för mäktige, kunna de ock för deras oginhet straffas, och förmås til mera tjenstfärdighet, medelst indragning af deras vanliga offer och lofsägningar. Augustus, at hamna sig på Neptun för en utståndens storm, vågade förbjuda, at uti en högtidlig procession bära hans bild med de öfrige *Gudarnas*.

Sådane äro *Gudarne* hos *Homerus*, sådane voro de hos de uplyste *Romare*, och sådane äro de i denna dag hos *Samojederne* och *Villarne* i *Canada*.

Sid. 17. Det enda man af dem begärte, var endast tilfredsställandet af närvarande behof och begärelser, samt at få veta sit tilkommande öde – Dygdig kunde man sjelf vara.

Satis est orare Jovem, qui donat & aufert,

Det vitam, det opes: æquum mi animum ipse parabo.

Sid. 39. Genom många *Symboliska föreställningar*, som til äfventyrs skulle betekna vissa *Nationale händelser* och naturs verkningar, dem hvarken de eller deras *mästare* sjelfve mera förstodo, så väl som genom de mångfaldiga diktade små *Guddomar* och *Andar*, hade den gamle Religionens sanningar förlorat deras första enfald. Se vidare sid. 27, 40 och Apolog. Conf. Aug. p. m. 229.

Sammalunda utmärka våre *Finnar* i sin *Mythologie* ofta

naturliga verkningar och orsaker, under flera Guda-namn, såsom til exempel, åskan med *Ukko* och *Ilmarinen*, Järnets uphof med *Luonnotar* – samt ådagalägga en mycken naturlig insigt i naturens kändedom, dels kraft och verkningar.

Sjelfve *Götherne* i sin äldsta Mythologie komma öfverens i samma idéer om troll i Berg, Sjöar, Dalar, Skogar, Resar och Jättar – som äro aldeles de samme med Romarens, Grækernas och Finnarnes samt Lapparnes Mythiske varelser.

Vi hafve inga andra spår qvar til *Finnarnes*, såsom ostridigt de äldste³ Nordens inbyggares, härkomst, regering och lefnadssätt, än dem man spridda och strödda kan komma öfver och blifva varse i *Finska Mythologien*, i *Finska Språket* och i landets uråldriga hemseder⁴

Så vål *Finska ordspråk*, som *Runor* eller *Poëtiska Sånger*, aldeles olika andra nationers, 8 stafvige Rythmer utan rim, gifva anledning at sluta om Språkets fordna häfd – i de förra, är folkets gamla *Sedo- och Vishets-lära* förvarad; de *sednare* eller *Runorne* angå deras *Hedniska Gudalära, Metamorphoser, Theogonie, slögder, näringar, vidskeppelser* m.m, – Därigenom at desse blott i allmogens minne många secler igenom varit bibehållne och först i nyliga tider, utur dagligt tal samt mundteliga sånger, blifvit fattade i Skrift, har händt, at de i et och annat tyckas vara försämrade; *men i dem är ock mycket qvar, som en kännare af*

³ Af Botins Sv. hist. p. 10

⁴ Se Prof. Gadds Företal til Kyrkoh. och Probst. D Nils Idmans afhandl. om Finska och Graekiska Språkens gemenskap.

*språket välbefogad fötter i jämförelse med det man i upodlade tungomål anser starkt ock vackert.*⁵ I gamla *Finska Runor* finner man ock, under regelbunden och *Sinrik ordaställning*, et med *Allegorier*, *Metaphorer* och flera sådana prydligheter lifligt lekande snille.⁶

Til at kunna därföre begagna sig af den äldre *Finska Poësin*, och med nytta, nöje och smak läsa våra *Finska Runor*, och *igenfinna det höga, det vackra, det intagande i de samma*, är en *Mythologisk kundskap oundvikligen nödig*, *Finska Mythologien* är en *clavis poëseos Fennicæ*. Lika så litet som *Ovidius*, *Wirgilius* och *Homerus* skulle förstås, och deras rätta mening, hvartil de alludera, inhämtas utom *Mythologisk insigt*, och kundskap om *Romares* och *Grækers* hemseder; lika så litet kommer man ock til rätta med *Finnarnes Runor*, utom *Mythologie*.

I den afsigt, at gifva ljus åt den äldre *Finska poësin*, har jag gjort den *Mythologiske Samling*, som jag nu ställer inför allmänhetens ögon, under det jag i flere år genomgått alla *tilgängelige*, och möjligen i landet *existerande Runor*, af hvilka jag tillika utplockat flere hundra ord, til en vacker *tilökning*

⁵ "Den äldsta Verlds-Historien består af idel Original urkunder eller Historiska Sånger, såsom de enda minnesmedel hos alla gamla folkslag, och med hvilka de första människjorna sökte, at hos sig bibehålla och til efterverlden öfverlämna de märkvärdigaste – " Jerusalem loc. cit. pag. 185. "Gamla Kämpe-Visor hafva länge uti Norden förlustat hopetals samlade åhörare, och samma bruk är ännu hos de vilda Americaner gångbart." En gammal Mans Bref til en ung Prins 2. Del. sid. 304. ed. 1785.

⁶ D. N. Idmans Afhandl. l.c. paz. 9. not. c.

til et nytt *Finskt Lexicon*, med *phrases*, som nu äfven är underrenskrifning.

Under en tid af några och 20 år, som jag samlat och granskat Finska ord, har jag väl blifvit varse, at flere ord til ljud och betydelse äro lika med Graekiska, men huruvida Probsten *D. Nils Idman* (l.c. p. 39.) rätteligen slutar, at *Finnarnes Hedniska Gudalära varit til största delen Grekisk*; hvilket däraf skulle bestyrkas, at de *fläste Gudars namn äro i Finska Språket främmande och komma intet af Finska ord*; det är något som jag, för min ringa del, anser vara betydande tvifvelsmål underkastadt; emedan de med samma skäl, i min tanka, kunde hänledas ifrån Hebraiskan, eller flere Europäiska än lefvande språk. Så väl Stam-orden i Finskan och ändelserne, hvilka äro Finske, som den Mythologiska. Genealogien tyckes bevisa motsatsen; härtill gömmer, at samma begrep, som Romare, Græker, Göther, med flere, sig gjort om sina större och mindre Gudamagter, hafva ock Finnarne. Dessutom äro någre Mythologiska namn verkeliga Stam-familiers, märkelige i lifstiden och efter döden ihågkomne personers samt än varande orters namn.

Med den *Finska Mythologien* har jag ock velat förena den *Lappska*.

Hvad jag af *Lappska Mythologien* anfört, har jag tagit af et Manuscript, författadt af *Danske Missionairen, Lenart Sidenius*, och öfversändt ifrån *Öfver-Sallsetter i Astafjorden* d. 17 Oct 1728. til Kyrkoherden *Johan Tornberg i Jukkasjärfvi* och af honom til Probsten mag. *Hinr. Forbus* d. 1. Jan. 1728. Det

är öfverensstämmande med en annan Dansk Missionarii *Jöns Kijhdals* berättelser.

Lapparne hafva classificerat och rangerat sine Gudar i följande ordning:

1:o Til de Gudar, som äro allershögst uppe i Stjernhimmelen, eller Öfver-Gudar, räknas Jubmel, Rariet, Radier och Rana-neida.

2:o Til Gudar, som äro lägre ned i luften, höra, Beiwe, Torden, Bjegs-olmai, Gissen-olmai, Akklikkes-olmai.

3:o Gudar, som äro på jorden, räknas Stor- och Lill-Junkker, Leib-olmai, Kiase-olmai, Mader-akka och dess 3 döttrar: Sarakka,

Ux-akka, och Jux-akka, Saiwa-olmai, Saiwo-neides, Saiwo-serva,

Saiwo-lodde, Saiwo-gwelle.

4:o Underjordiska Gudamagter och Orter äro Jabmiaimo, Jabmi-akka, Nemagwelle, Rota, Rotaimo, Rota-landa, Jamikiatser; hvilka alla i detta Mythologiska Lexicon, under sina alphabeter, komma at utredas och beskrifvas, efter Danska Missionairen Sidenii upgifter i nämnde Mscr.

För den likhet, som fins i Lapparnes och Finnarnes Mythologie, såsom folks, hvilka synas vara af en Stam och extraction⁷ få til Språkets, som fordna lefnadens öfverensstämmelse, (hälft som det är bevist, at Lapparne bodt

⁷ De convenientia Lingva Hungarica cum Lapponica, Praeside Ihre, Upsaliae 1772. cfr. De origine lingvarum P. 11. Praes. Ihre, Upsaliae 1761.

förut i landet och Finnarne med dem äro befryndade) har jag velat förena bägges Mythologie; samt här och där i detta arbete jämföra dem med hvarandra; och hvarest ske kunnat, äfven visa då och då til den äldre Svenska Mythologien, hvarest

äfven förekomma, om icke samma och lika lydande Mythologiska namn, dock dylika idéer. Som hos de bägge andra; hvartil äröfringar, commerce och folkflyttningar måtte bidragit.

Af alla dessa 3, nu under Sveriges Krono lydande folkslags Mythologie, kan aftagas och lätteligen slutas til deras likhet i tänkesätt om Religion; at de trodt själens odödlighet och et annat lif efter detta; som kan ses då man efterslår Tuoni, Jabmiaimo, Manala, Kipumäki, Kivutar o.s.v.

Man skulle förmoda, at af denna Finska Mythologien vinna tillika någon uplysning i Finska folkets historie och geographie; då här och där anföras fordna Sedvänjor, af hvilka många än äro bibehållna, och någre orter blifva updagade, som förut varit föga kände.

At denna Mythologie må vinna det påsyftade ändamålet, at upplysa, samt dess mera trovärdighet och pålitelighet hos Finska vitterhets älskare, bör jag til slut upgifva de källor, ur hvilka jag hämtat dessa närvarande Mythologiska uplysningar, näml.

Af Ol. v. Dalins och Af Botins Sv. R. historie. Af Björners Brew om

Finnars, Lappars och Samojeders ursprung. Archtopolitani Disp. de

Religione & origine Fennnorum, Upsaliae 1728. Magist.

Christ. Er.

Lencquists Disp. de Superstitione Veterum Fennorum – Aboae, Praes.

Prof. Eloqv. Hinr. Gabr. Porthan, edit. 1782.

Biskop Agricola har, som bekant är, i sina kända rim, nämnt Finska

Gudars och Gudinnors namn, dem jag ock, ehuru råbråkade, här uptagit.

Finska så kallade troll-Runor, hafva praesterat mig de fläste Mythologiske personers och orters namn, som förklarar sig sjelfve, genom det sammanhang som i dem träffats.

Hvad jag sjelf sett och hört, har jag med all trygghet kunnat anföra.

Denne Finske Mythologie tryckes i quart-format, för at kunna framdeles biläggas det under arbete varande nya Finska Lexicon.

Om mine värde Landsmän och älskare af Finsk Vitterhet, kunna hafva häraf någon nytta, skall det vara mig en ogemen fågnad.

AARNI, en vålne, som tros ligga öfver gömda skatter i jorden; kallas *Aarnion haltia*, *Aarni haudan isäntä*, *joka makaa Aarten päällä*. Då skatten nedlades, gjordes flere löften, såsom: at en röd tupp, eller 3 fårhufvuden, m.m. skulle offras åt *Aarni haudan haltia*, eller draken, af den som ville uptaga de gömda penningarna &c. Se *Kratti*. – Skattgräfvare hafva så väl här, som i Tyskland, hvarjehanda vidskeppeliga uptåg, då de leta efter skatter. Se *Fresenii Past. Saml. om Skattgräfvande*: de mumla,

läsa troll-ord, kasta tärningar af bly, offra, bruka slagruta; och finna sig dock ofta bedragne såsom Alchemisterne.

Aarni ses om Solskensdagar, och nattetid vid eld, i skogar och på backar uptorka och skura sina möglade skatter; ofta höres han skallra sina Riksdalrar, då han är gunstig åt någon melancholisk penningekär.

Dock, oaktadt all vidskeplighet, finnas än ofta här i Finland penninge-gömmor, som blifvit af invånarena nedgräfdes dels i förra seculo, då *Wenäjän Rääkkä, pelko vuosi* var, eller Ryssens fiendtliga infall befarades, 1656. (Se Finska *Ajan-Tieto*), dels i sednare krigstider omkring 1713 til 21; kanske också af någon gammal Penninge-Gud, som af afvund och illvilja frivilligt nedgräfvit sina pengar och redbarheter, på det hvarken barn eller slägt måtte efter döden få någon del af deras svett och möda. – Ännu händer någon gång, at med notdrägter utur insjöar fås hela penninge-kistor, hvilket händt för någre år sedan i Pijppola här i Sijkajoki Socken. I Kemi och annorstädes har funnits, efter stora Ryskasegden och än i våre tider, i gropar nedgömd Spanmål i skogarne. Se *Haltia*.

Af *Aarni*, såsom rikedomars och skatters gömmare, synes *_Arils_ tider* fått sit namn; såsom de äldste i verlden och de sällaste fordorm varit i *Jothanhem* (Jothers, de Finnars land) långt förr, än *Krake* fäddes guld och et så dyrbart mjöl dambade af *Frodes* qvarnar, mjölk lopp i floderne och ekarne svettades honing.

AATES eller *Audes*; en Finsk Drott, om hvilken v. Dalin

säger, at dess dotter var gift med *Wisbur*, son af *Wanlander* och "*Drifva*, en dotter af Finska Höfdingen *Snö* eller *Nieu*; och vidare: *Wisbur* emottog efter Fadren *Wanlander* Upsala öde, och förlikt med Finska huset gifte sig med Finska Drotten *Athes* eller *Aude* den rikes dotter, som födde honom Sönerne *Gisl* och *Audr* (i Finska Krönikan kallade *Gris* och *Amund*), men snart förskjuten måste med dem resa hem; hvarpå *Wisbur* med en annan qvinna aflade sonen *Domalder*: den Finska *Hulda* gaf då åter förbannelser, med hvilka *Gisl* och *Audr* sändes til honom, at utkräfva åtminstone Modrens morgongåfva, som var tre stora byar och en guldkädja. Resan var dock fåfång, oaktadt Gudarnas försäkran: at *Ynglingarne från den stunden skulle sins imellan strida och guldkädjan en gång blifva en bane för den ypperste man i deras ätt*. Modren *Hulda* ville med vidskeppelser fördärfva *Wisbur*; men sönerne gjorde det med vapen: de sköflade i Sverige och anställte upror, hvarvid Fadren en natt blef innebränd vid år 340.

"Men *Domalder*, *Wisburs* Son af andra giftet, ärfde dock sin Faders rike tillika med kriget, hvarigenom han intog många länder och kallades *Jota-Dolge* eller *Finnars förföljare*. Finland kallades ock fordom *Jätteland*.

"*Domalder* blef offerad åt afgudarne för missväxt vid år 365. Denne hungers nöd orsakade en stor folkflyttning ur Skandinavien, *Wiliner*, *Wendler* eller *Bergfinnar* drogo ned åt landet in i *Skåne*, sedan anförde af *Ajo* til *Småland*, och vid år 370 til *Gottland*, samt sedan til *Tyskland*." *Finnmarkken*

i Småland, och *Gottländska* Språkets sträshet, äro bevis til *Finnarnes* därvaro. Se *Vinder, Joter, Jättiläiset, Drifva*.

AATINS barn, Nordens äldste invånare, se *Jättit*.

AHTI, En Sjö-rå, som gaf fisk och anropades af vidskeppelige Fiskare. Kanske Lapparnes *Akte* eller *Ahti*, den Lapske Afguden *Stor-Junckarens* Hustru, (Se *Veden-emä*) *Finnarnes Akka*. De Grækers *Actæon, Pan*, piscatoribus & venatoribus favens, synes vara den samma.

AHIKAINEN, Se *Ritikainen*, den samma som *Ahtolainen*.

AHTOLAINEN, En stygg ond vålne; et troll, som bandt ormar om sina gårdsgårds-störrar, i stället för vidjor. Ödlan kallas därför i Runorne: *Ahtolaisen aidan wittas*.

AJATTARA, – *Ajattarot* in pl. Skogs-Spöken – Priapus. En ond förskräckelig vålne af könet i skogar: förvillade Skogsmän och jägare: nämnes i Finska Bibel-version i plurali 3 Mos. B. 17. v. 7. *Ej pidä Ajattaroille uhrattaman* – i Svenska öfversättningen: åt djeflomen – Se *Hattara*.

AKKA, *Ukkos* Hustru: en mächtig Gudinna, jämföres med *J. Maria*, och tyckes vara den samma i medeltiden. I Runor heter det om *Mehiläinen*:

Pistä siipesi simaan,
Toinen siipesi meteen,
Akan wanhan wakkaseen;
Tuo sitten simoa tuolta...

och straxt därpå anropas *Mariatar*. Se *Ukko*.

AKKA, äfven en Sjö-Råderska, Hafs-Fru: bodde vid et sund; hon kammade eller borstade sig, och då därvid hände at en tinne eller borst flög i sjön; blef däraf genom böljornes skummande en tomt-orm och metmaskar. Se *Ahti*.

Akka Salmen Korvallinen
Oli päättään sukiwa,
Hapsiaan harjaawa,
Pii harjasta pirahti
Lawialle lainehelle,
Selwälle meren selälle.

Se *Syöjätär*.

AKKA *wanha Kaiwo-Keträ*, en flitig käring i spånad och väfnad; planterade furun och tallar. Se *Sämsä* och *Wennon-härkä*.

AKLIKKES-*Olmai*, trenne Gudamagter hos *Lapparne*, lägre ned i luften, til hvilkas ära lördagen och Söndagen hölts helig. De fleste Lappar hafva helgat Fredagen *Sarakka*, Lördagen *Rariet* och Söndagen de 3:ne *Aklikes-olmai* til ära. Därföre när Lapparne hafva försedt sig med Fredags- Lördags- och Söndags-arbete, hafva de gifvit offer i förlikning. *Sidenius*.

ALAMAN-Järvi, samma som *Aloen-järvi*, Fennorum Lerna malorum sive

Styx; en eldputt, där elden fants sedan flere varp dragits; skall finnas ytterst i Lappmarken, äfven af samma namn i Pudasjärvi, Pedersöre, och Ilmoila Soknar i Österbotn &c.

Uti en gammal Runa, där det berättas om eldens upkomst, genom det at *Ilmarinen* flintade eld af en orm, säges, at gnistan flög *keskelle Alaman-järwen*:

Iski tulta Ilmarinen,
Wälkytti Wäinämöinen,
Ylhännä Taiwoisessa,
Eläwällä ennuxella,
Kirjawalla kärmehellä,
Kirpaisi kipuna yxi.
Läpi Taiwoisen yhdexän,
Taiwas puolen kymmenettä.
Meni ajna mennesään,
Wieri ajna wiertessään
Keskellen Alaman järwen,
Nieli tuon tuli Soroisen —

ALOEN-järwi, Finnarnes Styx, i högsta Lappmarken. En eldpuss; där elden fanns i en sarf. Då *Ilmarinen och Wäinämöinen* slogo up eld, for en eldgnista i *Alue-träsk*, som deraf 3 gångor i sommarn uptorkades, så at Stengruset på botnet syntes. Där drogs sedan not, at upsöka elden; först med en not af *bast*, och man fångade väl fisk, men ej den hvari elden var; sedan gjordes en annan not af lin och hampa: *J. Maria* rodde och *Wäinämöinen* satt i styret; noten drogs mot och med strömmen; och då fångades en *krampfisk*; men hvarken *Wäinämöinen* eller *Maria* tordes gripa den. En svart karl 3 tum hög steg då up från

hafvet, som hade stenskor, en hjälm af flinthårda hällen, långt hår til hälarne och skägg alt til midjan: han släkte med bara händer *Krampfisken*, fann i den en *lax*, i laxen en *gädda*, i gäddan en *sik*, i siken en *sarf*, i sarfven et rödt *nystan*, i nystanet *eldstrimman* och elden, hvars sveda och värk sedan manas och hänvises til *Kipumäki*.

ALWA-järvi, En insjö vid Kammola hemman i *Wijtasari* Socken, där rudera funnits vid en källa af fordna tiders åbyggnader djupt in i jorden, vid hvilkas gräfvande flere blifvit illa betagne, samt sårade med blemmor och utslag på kroppen.

Denna *Alwa-järwi* insjö såsom ock *Pudasjärwi* Sjö äro förr besökte af Tavastlänningar för fiskeri: — Krono-skyttar hafva först nedsatt sig här på orten. Af de 3 första som här stadnat at bo har en hett H. *Leppänen*, den andra uptagit *Urpela* hemman vid *Kiwijärvi* Sjön, den 3: dje med tilnamnet *Hassinen* stadnat vid *Alwa-järvi* forssen, och förmenas, at alla desse varit Savolax-boer, hvilka uppå någon viss årlig ränta bekommit Kongl. tilstånd, at uptaga denna ort.

I en gammal Runa om eldens upkomst heter det: *Tuosta tuo tuli soroinen, pahan tehtyä pirahti, Alwejärwen ala päähän* —

ALUEN-jarvi eller *Ljemon-wesi*, en så eldhet Sjö, at ock Sjöfoglarne där ömkeligen qvidde:

Koskelot kiwuttelexen,
Keskellä Aluenjärwen
Tuon tuiman tulen käsissä,
Waiwatessa walkiaisen.

AMUND den 6:te. Sextus Rex Finlandiæ, vestes pelliceas, quæ tum in usu erant, auro argentoque distingvi curavit, vestes autem corpori proximæ a capite ad calcem cohærebant. *Messenius in Chronic. Finland. Mscr.* Linnels Disp. de *Tavastia* p. 17. Praes. Hinr. Hassel, Aboæ.

ANTERETTOIN, *Löylyn-haldia*: en bad-patronessa, som förvarar sår, at ej värman i dem ingår. Se *Auterinen*.

ARNGRIM, *Audins* Präst i Finland. Se *Aate*.

ASAR, Se *Esiwalda*.

AUDE, Se *Aate*.

AUTERINEN, Bad-qualme. Finnarne äro mycket rädda, at badången skall gå i et öppet sår, hvarföre de hafva *Löylyn Sanat* eller *Synty*, som äro Signelser til bad:

Löyly poika Auterinen,
Auterettäären tekemä,
Hiki wanhan Wäinämöisen,
Herran hengestä hywästä.

AUTERETAR & *Auterinen*: så kallas badet i Runor, och anses för botande och sundgörande Gudomligheter; ty Finnarne viste ej af bättre medicament än badstugugång.

ÄHKY, en sjukdom med bukref, troddes vara *Äimeröises* Son.

ÄJÄTÄR, en af Juuttaas döttrar; däggade ormar.

ÄIMÄTÄR, en stolt mö, blef hafvande af vårvädret; födde vargar.

ÄIMERÖINEN, ordsak til res, *Ähkys* fader.

ÄMMÄN-Koski, Se *Qwena ström* och *Cajana*.

ÄRJÄMÖINEN, en kall buse, med rimfrost, stel och skyf; härmed förstås en sträng alfvarsam vinter. Se *Puhuri* och *Hyytämöinen*.

BEIWE, Solen: Lapparne räkna Solen ibland sine Gudar, som äro längre ned i luften. – De offrade åt Solen, på det hon skulle skina väl och befordra gräsväxt och hvita Kreatur, samt åto gröt om midsommars qvällen Solen til heder; de offra ock åt Solen för åtskilliga Sjukdomar, besynnerligen för mangel på förstånd. *Lenardt Sidenius*.

BERG-Finnar. Se *Aate*, *Winder*, *Jätit*, *Joter*.

BJARMER, Se *Jumala*.

CAJANA – De Gamlas *Qwenland*, eller *Amazoners* land, singeras hafva fått namn af *Janus*, en afgudabild, som nedslutit utför *Ämmänkoski*, då Finnarne ropat; *Ca – Janus!* Se *Janus!* jämför *Qwenland*, *Qvenaström*.

Cajana Slott är funderadt i K. Carl IX tid 1606 af Clemens Eriksson, mot Ryssarnes anfall, 15 mil ifrån Ryska gränsen. 1716 in

Jan. intogs det af 4000 man Ryssar. Se Ol. v. Dalins Sv. R. bist. 3.

D. p. 562.

DOMALDER, Se *Aate*, *Joter*, *Jätit*. *Domalder* hämnades grymmeligen *Finnarnes* trolöshet emot sin Fader, däraf blef han kallad *Jota Dolgi* eller *Finnarnes* fiende.

DRIFWA, Finska Höfdingen Snö eller Nieus dotter af Fornjoterska stammen, Wanlands, den 6:te Upsala Konungens af Ynglinga Stammen, gemål; Wisburs moder, som hon födde i Finland; hon förgjorde sin man. Se Aate.

DUMBR, Konung i Öster- och Wästerbotn. Se Verelii not, ad Herv. S. p. 27. Han regrade vid pass A. C. 867. Messenii Scand. Illustr. T. X. p. 4. Pet. Nic. Mathesii Disp, de Ostrobotnia p. 3 & Stecksanii de Westrobotnia p. 15.

EGRES, skötte ärter och bönor, rofvor, kåhl, lin- och hampväxten.

ENARA träsk, en af Sveriges urgamla gränsor, längst up i Lappmarken.

ERÄ-pyhä, offer-hälla i Orihwesi, af samma sorte som Lapparnes parse-ware, Se Uhri-paikka.

ESIWALDA, kallas all öfverhet af Finnarne. Grefve Bonde, i sit tal om Finnarnes härkomst uti Kongl. Vitterhets Academien, skrifver Aesiwalda, Som han deriverar af Asar, eller de sednare Nordens inbyggare, Som kommo från Asien under Oden den yngres anförande.

ETELÄTÄR, Sjelfva Sunnan-vädret, anses per allegoriam, som en ljuslig och vän Mö, och kallas Etelätär neiti nuori. Hon anropades af Hofslagare eller hästgällare, at svalka luften ifrån Östan och Wästan. Bön til henne lyder sålunda:

Etelätär Neiti nuori,
Ijätk ijästä pilwi,

Nosta lonkka luotehesta,
Syrjin yhtehen syseä,
Lomatuxen loukautak,
Sada mettä Taiwoisesta,
Sima pilwistä pirota,
Teoxillen tehtäwillen,
Panoxillen pantawillen

Se *Rana-neida*.

FINNAR. Se *Winder, Wiliner, Aate, Joter* —

FORNIOTI eller *Fernioti*, är sammansatt af Jotun eller de Joter, som fordom var Finska folkets namn; härmed öfverensstämmer, hvad *Suidas* nämner om et folk, som kallades *Iouthouggoi*, hvilket synes hafva bodt i negden af floden *Ister*, som nu kallas *Donau*. *Fornioter* var Konung i *Jättaland*, som kallades *Finland*, i Qvenland eller Terra Amazonum beläget öster om hafsbotn. (Peringskjölds ättartal, Genealog VIII p. 86.) Se *Kare*.

I *Swewernes* ställe nalkades Nya *Schyter* från *Mithridatiska* bullren til *Scandia*.

En vördig Husfader *Fornioter*, förmodeligen af *Jumalers* ätt, nedsatte sig i en del af *Jotnahem*, som då kallades *Kuenland*, nu västra Ryssland, *Finland*, *Österbotn*. Se *Athe*.

FROSTI, en Finsk Kung. I K. *Frostes* tid gjorde Svenska Konungen *Agne* anfall på Finnarne. Sic enim *Sturlesonius* in vita *Agni Expeditionem bellicam suscipiebat in Finlandiam*, ubi proelium committebat cum *Froste* Rege Finnorum, quem

superabat acie. Schefferus in Lapponia C. 6: p. 49, 50.

GYLPHO, Svensk Konung, men til sin härkomst en Finne, ty han var

Finska Konungen *Ferniottis* Sonason. Loccenii hist. Sv. Lib. I. p. 2.

HAARNI, et Ähkys tilnamn, it. samma som *Aarni – menes Haarni hautoja sywiä*. R.

HAGA gods, *Ugglarne* tilhörigt, i Janakkala Socken i Tavastland; var först ämnadt til Slott. Et högt berg.

HAKOISTEN *linna*, vid Haga gård; en djup graf som där finnes, är märke därtil. På 2:ne ställen i Hattula, i Säxmäki och 1/4 mil ifrån Tavastehus emot Norden vid en liten sjö, ses ännu rudera af en mur, uprest af ofanteligen stora stenar, i nog lång sträcka; ehuru nu mera något lägre än tilföre.

HALLGRIM, en Reese, dräpt af *Domar*, i dess egen kula. Se *Miehen-Syöpä* och *Kuippana*.

HALTIA, en Rådare; ande, som troddes finnas särskild för hvar människja, hvar tomt, hus, skogslund, sjö, penninge-gömma och berg.

Denna tanka, om en rådande och en människja medföljande ande, har blifvit bibehållen ifrån äldre tider – Se om Petri ande Act. 12: v. 15. och i våra Symboliska Böcker är det uptagit i morgon och afton-bönerne.

Item: *Haltia*, är en människjas kynne och naturell samt hardiesse; t.ex. säges: *Sillä on kowa eller hywä haltia, karhia luonto*, han är modig, orädd.

Aarnen-haudan haltia, Draken eller Penninge-skratten, som låg öfvar nedgräfna skatter. Denne *Aarnen-haudan haltia* kan förliknas med *Thrain* i Svenska Mythologien. Et *troll*, som uti sin graf förvarade sin Rikedom eller en stor skatt, som därför var svår at röra.

Denne var också efter sin död förskräckelig för den eld och rök, som han pustade ur sin graf; hvilket kan syfta på de lysgubbar (*Errones, ignes lambentes*), som synas på sådana ställen.

Huoneen-haltia, samma som *Tonttu*. Se *Tonttu custos*, præses *Domus*.

Weden-haltia, en ande i insjöar, som skulle blidkas af fiskare. Hans elaka anslag förhindrades genom själspeck, tran. Se *Weden eukko* eller *Emä*.

Wuoren-haltia, Bergs-rå. Se *Wuoren-wäki*.

Wuoren-haltia hupia, en *Hijen heimolainen*, *Hiisis* frände, och *Wäinämoises*, Eldgudens, compagnon vid järnsmide.

HATTARA, *paha hattara*; en troll-kåna i gamla sagor; nästan samma som *Ajattarot* och *Lemmas*, v. infra. Kallas i Finska käringa-sagor *paha hattara*, för dess okynne. Item *Hattarat*, bångstyrige jättar och Himmels-bestormare. *Hattaroita hallitseepi*, håller styr på bångstyrige Rimthussar. Prov. *Ei tiedä Jumalakaan kuinga kurjaa pitää, hattaraa hallitsee*.

HÄRKÄ eller *Mulli*, En rätt märkelig Mythologisk *Oxe*, mycket lik de Separatisters och Chiliasters, hvaraf de tänka hålla et fett gästbud på jorden, utan tvifvel i sällskap med

Troglodyterne, sedan de få et jordiskt herravälde.

Finska Runorne beskrifva denna Oxe ofanteligen stor, så at dess hufvud rördes i Tavastland och svans fläcktade i Tårneå. Dermed förstås altså förmodeligen Karlvagnen. Svalan flög en hel dag ifrån manken til svansändan, och Ickorn sprang en månads tid imellan hornen, utan at hinna sitt mål.

En liten svart karl slagade honom, hvaraf fecks 100 såar kött, 7 båtar fulla med blod och 6 tunnor talg eller fett, hvaraf smörjor gjordes, därmed man läkte bränsår, m.m. Runan berättar:

Hätkä kaswo kaunihisti (aliis, kainuhussa),

Lihoi mulli lijotengin,

Pää häly Hämeen maassa,

Händä torkku Torniossa:

Päiwä kauden pääsky lensi

Häpeheldä hännän päähän;

Kuukauden orawa juoxi,

Härjän sarwein wäliä,

Eipä wielä päähän pääsnyt,

Ensingänä ennättänyt;

Hajettiin Tappajata...

Mies musta merestä nousi...

Ensin wäänsi polwillensa,

Sitten käänsi kyljellensä,

Sijtä siirsi seljällensä.

Saatijn siitä saalihixi,

Sata saawia lihoa;

Werta seitsemän wenettä,

Kuuta kuusi tynnyriä;
Täst on voitteet otetut,
Tästä kahteet katotut,
Jolla wihat wiskotahan,
Tulen poltot poltetahan,
Tulen woima voitetahan,
Tulen pahat paratahan...

HÄRJÄN-pyry. En Ström, *Hämeen Linnan takana*, på andra sidan om

Tavastehus: förekommer i Runor.

HEIMDALLER, vishetens Präst på Saaris i Finland.

HELAA, den årstid, då Pingst-högtiden infaller i Maji eller Junii månad, hvaraf Christi himmelfärd kallas *Hela-Tuorstai* och Pingst *Heluntai*. Finska folket, i Synnerhet i Tavastland och Åbo anställa då lekar, *Hiippa* kallade, enke-lekar, m.fl. dansa kring eldar i åkrar och gröna parker o.s.v. Tyckes träffa in med Grækernes '*antheataeion* och '*agoa*, arealia – hvarom Suidas. De lust-eldar, som på flere ställen i åkrar och på öppna fält göras, kallas på Finska *Hela walkia*, vid hvilka brasor de sig roa, i synnerhet i Tavastland uti Hattula Socken, med godt öl under musik och hoppande. Elden flintas ej alltid up; utan tages med gnidning af trän, såsom villarna göra i Norra *America*. Detta sker hälft då man underhåller rök på åkern vid koernes fällande. En sådan eld anses för helig, och kallas på Finska *Kitkan-walkia*.

HELKA, utan tvifvel *Helga*, el. *Olga*, aliis, den heliga Helena. Finnarne beskrifva henne, såsom *hywä, priski, warsin walittu*

waimo. d.ä. hon anses för en ganska god utvald Qvinna och vis Gumma, at, jämte *Maria*, dämna blodsår efter järnskador; Se *Luonottaret*, hennes döttrar. Hon anropades, at tillbinda blodsår, på följande vis:

Tule tänne tarwitaan
Helka waimo hempiätär,
Tukis multa turppailla,
Maan saroilla sammaltelek
Reikeä rewennyttä,
Peitä pienillä kiwillä,
Ettei maito maahan pääse,
Puna peltoon putoa.

Kom hit, här behöfves
Du väna qvinna Helka,
Stoppa til med muld torf,
Mylsja med tåteltafs
Det uprifna hålet,
Täck med små stenar,
At mjölken ej må nedrinna,
Den röda blodnen drypa i åkern.

HELWETTI, Plågo-rummet för de osälla efter döden; dit, och til

Kipumäki, hänvisa ock troll ofta plågorne. Deriveras af Svenska ordet *Heel*, som emottog dem, som ej voro märkte i tiden med Sverds (*Geirs-uddi*), och sägnade de döda, som lefvat väl.

HERHILÄINEN, (En Bålgetinge) i Runor; upkom då *Karilainen* stötte med sin häl i jorden. Se *Karilainen*.

HIIDEN eller *Hijjen Emäntä*; Hijsis Stygga hustru; af dess sträfva hår togs strängar til Wäinämöises nya och märkeliga harpa.

Kust' on kielet kantelossa?
Jouhista hywän orihin,
Hiuxista Hijjen emännän,
Weden wahoista walitut,

Se *Hijsi*.

HIIDEN eller *Hijjen HEIMOLAINEN*, Hijsis Slägtinge och anförvandt. *Wuorten- haltia Hupiat rectius, Upia*, en som förvarar och gömmer malmstreken i berg – Bergs-rå.

HIJEN-HEVONEN, en helfvetes Fri-trafvare, hvarpå *troll* och sjelfva *Pesten* skjutsades til afgrundens klippor. *Pesten (Rutto)* får denna skjutshäst på följande sätt:

Lähe kumma kulkemaan,
Maan paha pakenemaan,
Ihosta alastomasta;
Kyllä mä sullen annan kyyin
Ja annan ajo hewosen,
Jonk ej kynnet jäällä nuljak,
Jalak räiskyk kalliolla,
Sija tuonne kunna käsken,
Otas Hijjestä hewonen,

Warsa wuoresta walihtek,
Kotiis männäxesi;
Kuin sinä liet kyytiä kysywä,
Anowa ajo hewosta:
Tunnema sinua manoan,
Ajoaxes hyvästi,
Tuonne Turjan kallioon,
Wuoreen teräxiseen;
Aja sitten kalliot kowastik,
Pesät Hijjen pelmuutak.

Kotiisi männesästi
Hijjen hirmu kankahia,
Ikusseen helwettijn,
Jost et kuulu kuuna päänä
Ilman sinä ikänä:
Mäne sinne kunne käsken
Lapin sysmän synkiään,
Pohjan pellon penkereen,
Mäne tuonne kunne käsken
Pimiäseen pohjolaan.

Far tilvägs du underliga,
Fly du landsplåga
Ifrån det nakna hullet;
Nog skall jag ge dig skjuts,
En häst at köra med,
Hvars hofvar ej flinta på isen,
Hvars fötter ej snafva på hällan,

Kör dit jag ber dig,
Tag häst ifrån blåkullan,
Välj dig en fola ifrån berget,
Til din hemresa,
Om du frågar efter skjuts,
Och begärrar en trafvare:
Jag manar dig dit,
Så at du må köra friskt,
Dit til fjälls i Norrige,
I stålhårda berget;
Kör sedan hårdt på hällarne,
Häf Blåkulls ugnarne huller om buller.

Då du far hem.
Efter blåkulls hiskliga sandmoer,
Til den eviga afgrunden,
Hvadan du ej hörs någonsin,
Ej heller syns i evärdeliga tider:
Far dit jag visar dig,
In i Lappmarkens tjockaste skog,
I nordens åkerbrink,
Far dit jag ber
I den mörka Norden.

HIJEN-HIRWI, de Göthers *Alpandir*, et ohyggeligt djur, på hvilket Sigurd ridit. *Peringskjöld* gör det til en Elephant. I Finska Runor är det en elg; *Hijis* tamde dragoxe. Af des tagel togs afven harpsträngar til Wäinämöises välklingande harpa. *Hiwuksista*

Hijjen hirwen, karwoista merikateen.

HIJJEN-IMMI, en Hjis is hus-jungfru, en dugtig möja; också af dess sträfva tagellika hår tog Wäinämöinen strängar til sin harpa.

Teki harpun hauwwin luusta,
Kandelen kalan ewästä,
Pani kielet kandeeseen
Hiuxista Hijjen-immin,
Jouhista uwet orihin.

HIJDEN-KIUKAAT, eller *luolat*, i Björneborgs Lähn, stora stenrösar eller Jättegafvar, dylige, som ock finnas i österbotn; förmenas vara af Hjis is släkt och afföda upstaplade, dels nedfallne boningsrum, dels Grift-ställen ifrån Braane-äldren; hvartil märken funnits i de qvarlefvor af karl- och häst-rustningar, som ibland aska och bengrus träffats under desse stenhögar, hvilka finnas på ansenliga högder i skogarne – Se Jätit och Åbo Tidn. 10:de årgången för år 1783, p. 186 – och 9:de årgång, för år 1782, sid. 221 och följ.

HIJJEN-KISSA, Se *Kipinätär*.

HIJDEN-LINNA, et upstapladt berg, af Hjisi utsedt til Slott Paldamo

– Se *Kalewan pojat*.

HIJJEN-LINTU, i.e. *Ampiainen*, så kallades Getingen, och ansågs för en blåkullens fogel.

HIJJEN-PESÄT, Bergstrolls boningsrum, Se *Hijjen-Kiukaat*

och *Hijjen hevonen*.

HIJJEN-RAKKI, En helfvetes hund, cerber, furie —

HIJJEN-RUUNA, en underjordisk häst. Se *Hijsi*.

HIJJEN-WÄKI, alt Hjis sis husfolk, en gruflig skara af plågoandar, som uphetsas af troll på dem de vilja illa. *Voi Hijjen väki* är en af små-svordomarne.

Hijsi hade et väl försedt hushåll: hus och hem, hustru och barn, hästar, hundar och kattor, som alle voro af et argt kynne och likadana med sin husbonde.

Hippa var en af Hjis sis döttrar, som i lag med *Kalma* gaf brådtom åt tjuvvar, at återhämta det bortstulna. Se *Kipinätär*; och alle föregående artiklar under *Hijjen* och *Hijsi*.

HIJLITÄR, En af skogs-dejorna i Nordanskog, som skulle förtaga svedan af brännsår. Hon anropades vid dylika eldskador således:

Palon tytti pohjan neiti
hiilitär Tapion vaimo,
Tuo polwin porossa pyöri,
ypenesä kyynärwarsin.
Oris juoxi Pohjolasta,
Jonk on lampi lautaisella,
Wesi selwä selkä luula:
Ottipa siitten hyytä,
Otti jäätä jähdyttöä,
Suusta pohjolan orihin
Tuolla hyyllä hyyvvytteli

Tuolla jäällä jäähytteli
Paikkoja palaneita
Lihan tuiki tullehia.

HIJSI, En mächtig Gud eller Gudinna, som fredade för skogsdjur, men var i sig sjelf förfärlig; dyrkades på flera ställen i Finland, hvarom än vitna orter nämnde efter honom, til åminnelse af dess dyrkan: t.ex. *Hijden-wuori*, *Hijden linna* &c. Hijsi är til namnet mycket lik de Ægyptiers Gudinna *Isis*, Osiris syster och maka, bägge födde af Saturnus; bonarum artium, morum & agriculturæ promotores.

Se *Wennerdahls* Mythol. och *Suidas*.

Hijsi ansågs för en grufvelig stark Jätte, grym och förfärlig; hvilken dref Björnar och Vargar som lamb. Agricola säger: *Hijsi metselseist soi woiton*. i.e. Hiisi de feris largitus fuit victoriam.

It. med *Hiisi* förstås så väl *Blåkullan*, som *Hin Onde*, då det säges: *mene hijteen*, far til faners; *mistä hijjestä se tuli*, af hvilket elakt rum kom han? *jo sen hijsi wei: woi hijsi toki*, det var Hin – vox indignantis & admirantis.

Hijsi är af flere slag: 1:o *Wesi hijsi*, 2:o *Mettän hijsi*, 3:o *Wuori hijsi* eller *Hijden wäki* – desse alla, näml. vatn-, skogs-, bergsrån, tro trollen sig kunna uphitsa och utcommendera, at qvälja och plåga i synnerhet tjufvar, at göra en döf, blind, darrande, och med flere sjukdomar behäftad; en sådan önskan är denna:

Ken katehen Kahtonowi,
Silmin kierin kexinöwi,

Ken kuujalla kuunnelwoo,
Wälillä wäjystänöö,
Hiijen hursti hurmehinen,
Korwiin kohettuoon
Korwin kuulemattomaxi.

Ho som afvundsamt ser,
Koxar med sneda ögon,
Den som lyss på tåget,
Lurar på vägen häremellan,
Hin ondes blodiga duk,
Må svepas om hans öron,
Så at han blifver döf.

Hijsi eller *Hijttis*, anses för Hjisjs fula och stygga boning. Et hiskeligit ställe; helfvete. Run. *Hijden hijli huonet* – Flere orter i Finland, hemman och sjöar bära namn af Hijsi – i Pijkis och i Paldamo *Hijsi* och *Hijttis* i Åbo Stad en gård, *Hijdenala* i Pemar, *Hijttis* i Janakkala, Kimito och Lojo, *Hüiden kangas* i Nousis, *Hijden wesi* och *Hijden wainio* i Wichtis &c. Se *Kalewa*.

HIJTEIN-KIRKKO, vid gamla Kunga-Sätet *Saaris* i Wirmo Socken, vid berget *Isomäen wuori*, *Hijtein Kirkko*, i.e. Templum Deorum sylvestrium; där finnas stenar satte i den ordning, som Tempel brukade grundläggas och upmuras.

HIJTOLAINEN eller *Hittolainen*, et elakt bergstroll af Hjisjs familie, hvars sträfva hår förvandlades til ormar; hvarföre ormen titleras: *Hijtolaisen hiuskarwa*, *Pannahaisen partakarwa*.

HIPPA, (Ylimmäinen Metän Kuningas) Faunus el. Pan, den
förnämste

Skogs-Gud, kanske den samme, som titleras *Kuippana*; skulle
drifva

Skogsdjur i giller och fällor, hvarom han anropas således:

Kuippana metän kuningas,
metzä Hippa halliparta,
Kulettele kultiasi
Mieluussa mehtolassa,
Käyttele hopeitas,
Puhalla punainen lanka
Poikki pohjolan joesta,
Sini lanka siuwwauta,
Tulla suurta tulla pientä,
Wiljaa monen muosta,
Kynttä kaiken karwallista,
Lapin laajalta mäeltä
Niin säs tu-u tuonnempata
Laajasta lapin perästä &c.

Kuippana du Skogens Kung,
Du Skogens lustige Gubbe med skiftande skägg,
Led dina guldvärda djur
I den nöjsamma skogen,
För an dina silfverdyra Kreatur, (i synnerhet Räfvar),
Blås ut rakt dit röda garn
Tvärs öfver ifrån Nordens elf.

Svinga den blåa tråden (tvinna),
At både stora och små djur må komma,
Villebråd af många slag,
Klordjur af alla färgor,
If från Laplands vidsträktta högder;
Hämta dem längre if från,
If från det vidlyftiga Lapplands yttersta vrå. —

Hiippa, en lek om våren. Se *Helaa*.

HILLERWO, en Utter-Gudinna, *Saukon oma Emuu*. Bodde vid forssar, bäckar och källor; Skulle gifva uttrar; kallades ock *wejen ehtosa Emäntä*; en rik och gunstig vatu-fru; dess man var *Juoletar*.

St. HINRIK, En Lärare if från England; kom til Sverige med sin Landsman Cardinalen *Nicolaus Albanensis* 1153, och blef af honom förordnad til Biskop i Upsala. Han följde med Erik den Helige til Finland, där han omvände och döpte många hedningar, och styrkte dem, som af *Eriks* vapen redan voro tvungne til dop och Christendom.

Men när Hendrik på Svenskt sätt ville gästa på et gods, som tilhörde Lalli, en förnäm Finne, och i ägarens frånvaro uttog det han behöfde, blef han af den förtörnade *Lalli* öfverfallen och ihjälslagen på isen i *Kjulo* träsk, först på året 1158. Lalli afhög St. Hinriks tumm, hvarpå var en gullring, som flög på isen, men glittrade fram om våren, då den gjorde mirakel och en blind, som först blef den varse, feck sin syn igen. Samma tumm, är nu et insigne i Åbo Dom-Capitlets Sigill.

Detta dråp gjorde Henrik til en Martyr och uphöjde honom til et Helgon. *Påfven Adrian IV* utgaf en Bulla, at St. Henrik skulle blifva Canonicerad, och d. 19 Januarii, kallad Hindriksmessa, skulle hans åminnelse heligt firas, och St. Henrik antagas til Sveriges och *Finlands Patron*. Hans graf i *Nousis* kyrka, tre mil ifrån Åbo, blef mycket besökt, Hans åkallan troddes bota sjukdomar och hela kropps bräckligheter. Dom-Kyrkan i Åbo blef invigd på *Unikangar* til hans ära, och hennes underlagde Bönder kallades *St. Henriks Landtboar*. St. Henriks bild i Lebens grösse fins af träd, med Biskops mitra, i Pedersöre kyrkas väkenhus.

Se *Lalli* och *Rändämäki*.

HIPPA, en Skogs-Gud. Se *Hiippa* – En annan vid namn *Hippa* anses för *Hijjis dotter*, Som skulle plåga tjufvar, hvarom *Runan* säger: *Hippa hijjen tyttäriä – warkahani wartaxi, omoani ottamahan*. – Se *Hijjen väki, Hijji, Kipinäter*.

HIRMU, en förskräckelig Jätte; fördref colique. *Hirmu kourilla kowilla, kaikkiwallan kahleilla*.

HITTAWANIN eller *hittavainen*, dref, lik en Jagthund, de rädda hararne fram; anropades som en Gudamagt, för at gynna Jagt och djur-fånge i Careln.

HITU, *Hijjen neitosia* eller *Hijten*. En orm-piga, en af *Furierne*. Ormen liknas vid henne: *Hitu hijten neitosia, palmikko paulalle nojjan, hius rihma hijten nojjan* – ormen trollens hårband, at fläta med.

HOMMA, *Kimmo*in Kuningas, skulle stämma blod.

HOMARIN *Koski*, En strid Ström med forss, som i *Runorne*

dels nämnes vara i Sverige, dels tros vara *Turkin rajalla*, vid Turkiska gränsen.

HONGAS, En Nordanskogens Fru, skulle hålla styr på björnen, at han ej skadade boskapen:

Hongas pohjolan emäntä
Pane panta pihlajainen
Nenän ympäri nykerän
Kuin ei pihlaja pitäne
Niin sä rautanen rakenna

HONGATAR eller Hongotar, n. pr. foem. En Skogs-nymph, Furuträns beskydderska; Björnens mor och amma; *Hongonen* dess man, Björns fader. Beskrifves såsom trumpen och tvär, *waljo-waimo*, bor i *Romentola* – Se *Tapiola*. Den grymma Björnens amma kan ej heller hafva mildt utseende. Om Björnen heter det i Runorne; *Hongikosta sinun sukusi*, *Hongotar sinun sukusi*. —

HOROGALLEN, en gammal Lappska, af dem så kallad, under-himmelsk Gud. Kan äga likhet med *oksgia*, Bacchi högtider, som höllos på sky-höga berg, hvars Präster nämndes *oksgenones*, de där höllo sammankomster hjeltar och Gudar til heder. Suidas.

HÖLMÄ, En underjordisk Järn-Gud. R.

Hölmä tuonelta tulowi,
Maan alta manalan poika,

Löyti suosta ruoste heinän,
Teräs heinän hetteestä,
Weipä Ilmarin pajaan,
Itte seppä Ilmarinen —

I sjelfva verket ej annat, än tack- och myrjärnets uphof, v.

Ilmarinen.

HULDA, en Finsk trollkäring, hvilken berättas hafva förgjort Svenska

Konungen Wanlander – törhända Taciti *Welleda*, en jungfru, som kunde spå, och Dalins *weli öda*, en af honom föregifven Spådoms-Gudinna. Se *Athe*.

HURUS och *hurus-wäinen*, en välgörande Nymph, *Wäinämöises* dotter, hämmade blodfloder.

HYRYITÄR eller *Hyryttär*, n. pr. foem. af *Panittares* afföda, skötte elden i koppar-kettlar.

HYSE, en skogs-ande, rådande öfver vargar och björnar, samma som

Hijsi, Hysi dref skogs-djuren i vall.

Hysis häst eller *Hijjen Ruuna* var en underjordisk häst, hvarpå reds til blåkulla efter smörjor, då man blifvit sårad af järn: R. *hikoowako Hijjen Ruuna, kastuuko Manalan karwas* —

HYSISBORG eller Hijsi Slott i Öfterbotn, emellan Sotkamo och Paldamo.

Et berg med trappsteg. Se Hijsi, Soini.

HYTTÖ, den Rimmiga köldens iskalla moder. Se Kijronkoski. Pakkanen.

HYYTÄMÖINEN eller *Hyyhäröinen*, den af is och snö rimmige och stele *Pakkases* Farfader. Vintern kallas *Talwi poika Hyytämöinen*. Hotades, at ej förr kyla tår och fingrar, än han islagt Wuoxen-forss, så at ingen droppa skulle drypa; äfven en qvinnas händer i deg-tråget och fålan i stod-qveden; kölden skulle höra til dessa orden:

Pakkanen Puhurin poika,
Talwi poika Hyytämöinen,
Ellös kylmäk kynsiäni,
Warpahiani palelek!
Äskensä minuuu palelek,
Kuinkas kuiwat Wuoxen kosken
Weden wuotamattomaxi,
Akan kädet taikinahan,
Wahtahan hewosen warsan.

IHARI, en forss uti Kangasala vid Pälkänä i Tavastland, som kom up 1604 vid Ihari by, då Sarsan koski flod torkades, hvaraf är detta ordstäf derpå orten: *Ilkiä Iharin koski saatti Sarjan waiwaisexi* d.ä.

Imunitis Torrens Ihari dum nascitur extra
Pauperiem peperit, qua pungitur incola Sarsae.

Vid. Christ. Linnel Disp. de Tavastia P. II. p. 24 & Åho Tidn. för år 1784. Se *Inari*.

ILKKA eller *Ilkainen*, Jacob, en bonde från Ilmola Socken i

Österbotn, anförare för Bönderne i Klubbe-kriget 1596 mot
Claes

Flemming. Se *Nujja eller Klupu- sota. Ilkka*, är et Bonde-
hemman vid Ilmola Moderkyrka, straxt bredevid landsvägen.

ILMARITNEN, Wäinämöises yngre bror; Luft-Guden, öfver-
väder; samme med AEolus, rådde äfven öfver eld och vatn.
Iski tulta Ilmarinen, wälähyyti Wäinämöinen pimiäsä Pohjolassa.
Han gjorde krigståg och färder lycklige. *Ilmarinen rauhan ja
ilman tei ja matkamiehet edes wei.* Denne Wäinämöises Bror och
Compagnon, var ock en god järnsmed och masugns mästare vid
tack- och myrjärnets kokning – hvarom sjunges i *Raudan Synty*:

Itte Seppä Ilmarinen
Pani orjaat liehtomahan,
Painamaan palkalaiset,
Orjat liehto löyhytteli:

Jo päivänä Kolmantena
Kahto ahjosan alustan;

Mitä mun tuleni tuopi,
Kuta ahjoni ajaa?
Rauta tungexen tulesta,
Iso rauta lähteestä
Emä rauta we-en nawoilta
Kahteloo, kääntelöö:
Hoss! sinua rauta raukka,
Ettsäs silloin ollut suuri,

Kuins tuotihin pajahan,
Kuissas heilut hetteessä,
Wenyt wehnässä tahassa,

Nousit nuorra taikinana,
Kumma sinun ahjoon ajelin.

Sjelfver Smeden Ilmarinen
Satte trälarne at draga bälgen,
De legda, at krysta på (pusta),
Drengarne drogo bälgen, at de flåsade:

Redan den 3: dje dagen
Besåg han sin ässjas botn (understa lag);
Hvad godt förer min eld,
Hvad drifver min ässja fram?
Järnet tränger sig ut ur elden.

Det stora järnet från källdyn,
Moder-järnet ifrån vatudjupet.
Han beser det, vänder om det:
O! du stackars Järn,
Intet var du då stor,
Då du hämtades i Smidjan,
Då du välde (gungade) i hängdyn,
Var segt och tögdes såsom en hvetmjöls-deg,
Uptogs obrukadt likt deg,
Då jag föste dig in i ässjan (i masugn)

Se det öfriga under Luonnotar, Aluen-järvi.

Finnarnes Ilmarinen beteknar ofta regnet, åskan och luften, såsom Josur eller Jupiter. I anseende til Smed-kunskapen kunde Ilmarinen anses för Swafnis, den Finska Vulcanus, ty honom blefvo alla goda vapn tilskrifna.

Ilmarinen, såsom en god Pil-smed, anropes äfven vid Pestskott —

Jollama puskuja puserran,
Ampu-tautia ajelen;
Itte Ilmoinen Jumala,
Itse Wanha Wäinämöinen,
Itse Seppo Ilmarinen
Täsä myöskin tarwitahan,
at utdraga pest-skotten.

IMMI, En kärleks-mö – Finnarnes Astrild, som skänker ej mindre oro än ro, bryr och sårar de dödeligas hjertan. Se Pohjolan impi.

INARI, En af Stygis hiskeliga brådstupande forssar. *Inarin wesi, Pohjolan puolesa*; et afgrundens träsk ytterst i Norden; dit troll,

samt alla onda vålnader och gastar hänvises. Se Aluen-järwi och

Ihari. R.

Tuonne ma sinun manoan

Inarihin ilkiähän
Rutian koskehen rumahan,
Kust et kuulu kuuna päänä,

är et *Exorcisternes* trogna votum mot det onda.

INDOMIEHET, samme som *Tietäjät*, eller lika med Grönländares *Angekokker* och Persernes *Magi* – trodde sig veta alla hemligheter: om något var bortstulit, en häst bortrymd, eller någon skada skedd; så viste de beskrifva alt, endast de sågo i en brännvins-bägare: de viste säga om man hade at förvänta lyckelig eller olyckelig utgång på et ärende, om giftermål &c. Desse voro Läkare, som äfven frånvarande kunde bota, om något af den sjukas kläder eller husgeråd til dem hämtades.

De föreskrifva åtskilliga narraktige botemedel, såsom at gå omkring en kyrka, eller om natten inpå kyrkogården &c. och den som af deras cur ej blir frisk, beskylles at icke hafva observerat alla deras löjeliga uptåg och föreskrifter, eller säger man, at en ond ande eller människja varit förhinderlig m.m.

Desse *Tietäjät*, eller vise Gubbar, sökas på flere mils väg. De äro alltid försedde med vidskeplige amuleter, t.ex. människjohufvudskallar, ben, stoft från kyrkogården, ormhufvuden m.m. hvarmed de tro sig uträtta alt. Ingen törs förtörna desse allvetande herrar; ty då rasa de, bita tänderna, deras hår resa sig, de hoppa af entousiasme up i vädret, stapla fram några ord, stampa med fötterna och bärga sig som fullkomligen rasande; därför kallas de *Indo-miehet* – *jotka owat innosansa, haldiosansa liikkuwat* –

Myrrys miehet – Se *Haltia, Tietäjät, Noider* eller *Noidat, Myrrys miehet*.

JABMIAIMO, Lapparnes *Wallhall* eller *Gripnis-Salar*, Finnarnes *Tuonela, Manala*, dödens boning, et stycke ned i jorden. När någon dör, säga Lapparne, at själen är faren til Jabmiaimo. Äfven mena de, at själen är faren til Jabmiaimo, när man är blefven sjuk, hvarföre Lapparne sluta, at kroppen vil komma efter och dör. Då de falla i sin ecstas eller dvala (*Lappi lankeepi loween*); fara de til Jabmiaimo; när *Noiden* är kommen til Jabmiaimo, begärer hans slägt, at själen må återkomma i kroppen och menniskjan framdeles lefva. De sjungas dädan up med troll-Runor. Sidenius.

Alla döda äro i Jabmiaimo lika så väldiga, som de hafva varit häruti verlden, och de få en ny lekamen i dess stad och ställe, som här förrutnat i jorden. Se *Rotaimo, Rota och Tuoni*. Jabmiaimo kan jämföras med gamla Göthernes *Gripnis-Salar*; de döda hjeltars boning och hemvist, där de möttes och bodde i de dödas rike. Här satt *Jallwadur* på en gyldene stol, och omkring honom de berömdaste hjeltar, hvilka verlden någon tid sedt. Här sjöngs *Gymesliod*, en sång, som förnöjde de aflednas öron i *Gripnis-Sal* eller *Jabmiaimo*.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.